

Tudomány- és technikatörténet CD-ROM-on I.

Magyar tudósok és feltalálók arcképcsarnoka

A hazai CD-ROM-kiadás 1990-től évről évre dinamikusabban gazdagodó „termése”, a Neumann-ház diszkográfiája szerint már eléri az ezres nagyságrendet, s e tekintélyes mennyiségben belül egyre jelentősebb helyet foglalnak el a magyar kultúrtörténet tudományos és technikai ismeretanyagát közreadó alkotások. A sorozat első részében az e körbe tartozó művek tartalmát nem kritikai elemzéssel, hanem a bennük szereplők munkásságának kijáró tisztelettel kívánjuk bemutatni annak reményében, hogy e kiadványok minden hazai köz- és szakkönyvtár állományában mielőbb hozzáférhetőek lesznek az érdeklődők számára.

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár hosszú évek óta kiemelt figyelmet fordít a tudomány- és technikatörténeti kutatásokra, amelyek keretében folyamatosan gyarapítja tudománytörténeti archívumát, fejleszti annak elsősorban a magyar származású kutatók és oktatók számára épített adatbázisát, közreműködik kiemelkedő személyiségek hagyatékának megőrzésében és feldolgozásában, önálló kiállításokat és bemutatókat szervez, illetve közreműködik ilyen rendezvények létrehozásában.

A több mint három évtizede folytatott tevékenység leglátványosabb eredményeit részben olyan nagy sikerű – többségükben önállóan megjelentetett – könyvek fémjelzik, mint a *Magyarok szerepe a világ természettudományos és műszaki haladásában* című nemzetközi konferenciasorozat előadaskivonatai (I–1986, II–1989, III–1992), a kétkötetes *Természettudományos és műszaki ki kicsoda* (1986, 1988), a *Műszaki és természettudomány ki kicsoda* (1995), a *Magyar tudóslexikon* (1997), részben a *The Voice of the Martians* (1999), a *Magyarok a világ tudományos és műszaki haladásáért* (1999), a Gábor Dénes (2000) és a Millner Tivadar (2001) című multimédia-kiadványok. E négy utóbbi CD-ROM megjelentetésével az OMIKK a könyv- és CD-ROM-kiadással a nem

hivatásszerűen, illetve fő profilként foglalkozó költségvetési intézmények körében az első helyen áll, ezért talán megbocsátható a szerénytelenség, hogy a sorozat ezek bemutatásával kezdődik.

The Voice of the Martians

Marx György, a neves atomfizikus azonos címen három kiadást is megért (1993, 1997, 1998) angol nyelvű könyvének bővített multimédia-változatát az OMIKK első tudománytörténeti CD-ROM-jaként 1999 tavaszán jelentette meg. Az angol nyelvű, irodalomjegyzékkel együtt öt fő fejezetre tagolt mű részben tanulmányokat, részben életrajzi ismertetéseket, részben rövid biográfiai adatokat tartalmaz.

A tanulmányok első (közel 120 oldalnyi) fejezete a *The Science of Survival*, a *Chain reaction*, az *Information out of Chaos* és a *The Myth of the Martians* című írásokat tartalmazza. A tanulmányok félszáz oldalnyi második (*Recalling Hungary*) fejezetében szereplő írások címei: *Provision for a Long Journey*, *The Hungary Gymnasium*, *Eötvös Student Competitions*, *The Eötvös Society*, *Epilogue* (by Edward Teller). E tanulmányok az Amerikába szakadt, és ott sikeressé vált személyiségek munkásságának előzményeit, személyiségfejlődésük alapjait és gyökereit, a kiemelkedő eredmények elérését biztosító társadalmi-gazdasági helyzetet, a világsikerhez vezető út küzdelmekkel terhes állomásait mutatják be.

Az életrajzi fejezetek közül az egyik húsz magyar származású tudós: Bay Zoltán, Erdős Pál, Gábor Dénes, gróf András István, Harsányi János, Hevessy György, Kármán Tódor, Kemény János György, Kestler Artur, Kürti Miklós, Lánczos Kornél, Neumann János, Oláh György, Soros György, Szebehely Győző, Szent-Györgyi Albert, Szilárd Leó, Telegdi Bálint, Teller Ede és Wigner Jenő Pál

tevékenységét és annak eredményeit ismerteti részletesen. Ők azok, akik meghatározó szerepet játszottak az atomenergia felszabadításának, a számítógép megalkotásának, a modern repülés kifejlesztésének történetében. A csupán alapvető életrajzi adatokat (iskolák, munkahely, beosztás, tudományos fokozat, elismerések stb.) közlő, maximum egy oldal terjedelmű ismertetések körében az előbbieken kívül *Balogh Tamástól Zsigmondy Richárdig* további 31 név szerepel.

Az irodalomjegyzék a tartalomhoz kapcsolódó, félszáznál több bibliográfiai hivatkozás felsorolásával segíti a további információkat igénylő felhasználót. A kiadványban 94 fénykép található, amelyek között valamennyi tudós arcképe és további 43 archív felvétel szerepel. A nyolc rövid mozgófilmrészlet többek között *Einstein* és Szilárd Leót, Szilárd Leót és Teller Edét, Soros Györgyöt, Oláh Györgyöt, *Tisza Lászlót* és az első orosz atombomba felrobbantását mutatja be; ezeken kívül számos, az ismertetésekhez kapcsolódó – HTML-formában szerkesztett – eredeti dokumentum illusztrálja a gazdag tartalomhoz képest szerény formatervezésű alkotást.

A szerkezetében jól áttekinthető, nyelvezetében igényes és mégis élvezhető, gazdag ismeretanyagán túl az angol tudományos nyelv tanulásához és az interaktív CD-ROM-technika alkalmazásának elsajátításához is alkalmas kiadvány ára is kedvező (3000 Ft).

Magyarok a világ tudományos és műszaki haladásáért

A Magyar Millennium tiszteletére 1999 végén megjelent alkotás *Aschner Lipóttól Zsolnay Vilmosig* 83 olyan magyar és magyar származású (Teller Ede kivételével már nem élő) szakember tevékenységét ismerteti, akik munkásságukkal szerepet vállaltak az egyetemes tudomány és technika történetében is. Az enciklopédikus igényű összeállítás szereplői 20 szakterületet reprezentálnak, amelyek közül a fizikát 19, a matematikát 11, a gépészetet 8, az építészetet 7, a villamosságot 5, az orvostudományt 4, a híradástechnikát és a közgazdaság-tudományt 3-3, a csillagászatot 2, míg az akusztikát, anyagtudományt, földrajztudományt, geodéziát, geofizikát, gyáripart, gyógyszerészetet, kohászatot 1-1 szaktekintély képviseli. Természetesen e körben *Bárany Róberttől Zsigmondy Richárdig* valamennyi Nobel-díjasunk is szerepel.

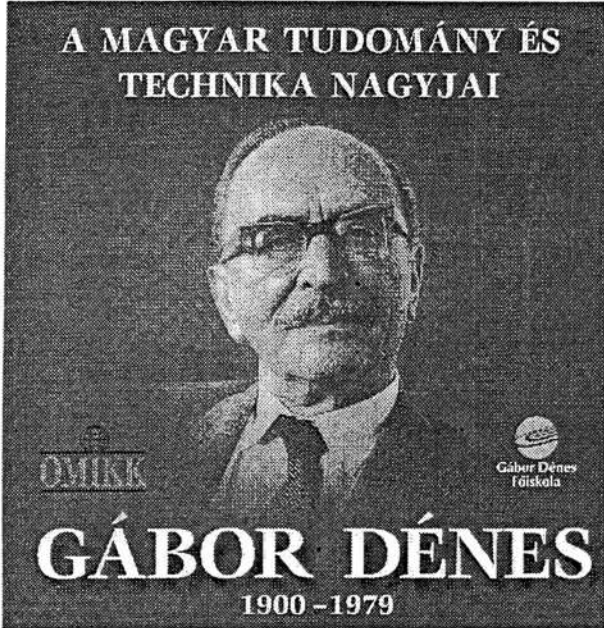

Az anyagban való eligazodást a tartalom öt tudománytörténeti fejezetbe történő csoportosítása, továbbá az e fejezetek – építészet, fizika, kémia, matematika, technika (ezen belül orvostudomány és közgazdaság-tudomány) – bevezetőjeként szereplő összefoglaló tanulmányok segítik. A háromféle mutató közül a *kortársak* elnevezésű azt mutatja meg, hogy az egyes címszavakhoz hány további szakember neve és ismertetése kapcsolódik; az *intézmények* mutató a szereplők iskoláiról, munkahelyeiről, szakmai szervezeteiről segít hozzá további információkhoz, míg a *tárgymutató* az anyag jellemző tárgyszavainak felsorolásával teszi lehetővé bármely téma azonnali megtalálását. A lemezen szerepel a törzsanyag angol nyelvű tömörített változata is.

A közel 1000 oldalnyi szöveget, sok száz képet, és a *Csonka*-féle autó némafilmbetét mellett további 12 hangosfilmrészletet tartalmazó alkotás kedvező fogadtatásban részesült. Elnyerte az 1999. évi Hungarodidact nemzetközi oktatási, oktatástechnikai és képzési szakvásár Arany Díját, és sikerrel mutatkozott be a 2000. évi zürichi Worlddidac oktatási világkiállításon is. A csaknem félszáz szerző és lektor közreműködésével született alkotást főszerkesztőként *Füstöss László*, felelős szerkesztőként *Szilágyiné Csécs Mária* jegyzi, az OMIKK és az ELTE TTK konzorciális kiadásában megjelent mű ára a rendkívül gazdag tartalom ellenére is csupán az alsó középkategóriába tartozik (4900 Ft).

Gábor Dénes (1900–1979)

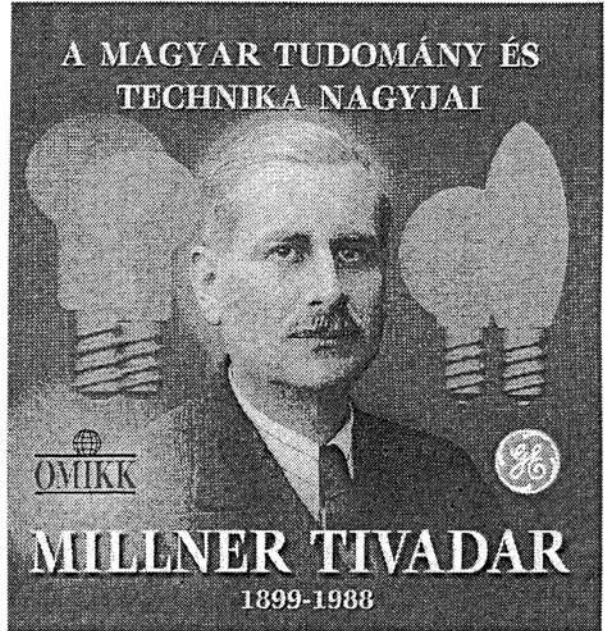
A holográfia feltalálásaért és kifejlesztéséért 1971-ben fizikai Nobel-díjat kapott hazánkfiának életét és munkásságát bemutató alkotás egyben első tagja az OMIKK „A magyar tudomány és technika nagyjai” című CD-ROM sorozatának.

A kiváló természettudós és feltaláló születésének 100. évfordulójára megjelent kiadvány életrajzi fejezete bemutatja Gábor Dénes szülői házát és diákkorát, egyetemi éveit, a Siemensnél és az Egyesült Izzóban végzett munkáját, angliai életét és az Imperial College-ben végzett tevékenységét, nyugdíjas éveit. A tudományos munkásságot méltató fejezet 3 Gábor Dénesről, illetve 4 általa írt tanulmányt közöl. A jövőről és a társadalmi kérdésekről szóló fejezet ismerteti a neves szakember jövőképét, teljes terjedelmében közreadja magyar nyelven az 1970-ben kiadott *Tudományos, műszaki és társadalmi innovációk* c. könyvét, valamint 1959 és 1973 közötti írásainak és előadásainak jegyzékét. A Kronológia az életút állomásait és a kapott díjakat, kitüntetések ismerteti, a Találmányok és szabadalmak fejezet 65 szellemi termék adatait közli, míg a Közlemények fejezet 136 bibliográfiai tételt sorol fel. A fényképekkel, eredeti dokumentumokkal, rádió- és televízióriport-részletekkel gazdagon illusztrált fejezetek sora a Gábor Dénes centenárium rendezvényei, eseményei és kiadványai ismertetésével zárul. Sorozatszerkesztő: Rudnay Gyula, főszerkesztő: Horváth Péter, felelős szerkesztő: Árvayné Kucsra Judit (ára 2600 Ft).

Millner Tivadar (1899–1988)

Az izzólámpák spiráljához alkalmas volfrám előállítás legeredményesebb hazai kutatójának élete azon sikeres, ám közismertséget nélkülöző életutakat példázza, amelyek éppen háttérbe húzódásukkal őrizték meg történelmi és tudománytörténeti hitelességüket.

A 2001 májusában „A magyar tudomány és technika nagyjai” sorozat 2. tagjaként megjelent alkotás fejezetei bemutatják a Kossuth-díjas akadémikus életének főbb állomásait (pécsi tanulóévek, műegyetemi és pályakezdő évek, az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumában, a háború utáni öt év, nyugdíjas évek). „Az izzószál és a Millner-iskola története az empirikus technológiák korától az anyagtudomány koráig” címmel méltatják tudományos munkásságát, ismertetik életének és munkásságának főbb eseményeit, elismeréseit és kitüntetéseit, felsorolják a róla, illetve általa írt irodalmi műveket, előadásait, valamint 27 szabadalmát.

Az anyagban szereplő számos dokumentum és fénykép mellett 29 olyan szakember rövid portréja is kirajzolódik, akiknek tevékenysége kapcsolódott Millner Tivadar munkásságához. Az összeállítás nagy érdeme, hogy számos, eddig még nem publikált dokumentum szerepel benne, így pl. szakirodalmi munkásságának több mint fele, szabadalmainak közel fele teljes terjedelmében megismerhető az anyagban található csatolók segítségével.

Sorozatszerkesztő: Rudnay Gyula, főszerkesztő: Füstöss László, felelős szerkesztő: Szilágyiné Csécs Mária (ára 2600 Ft).

* * *

A multimédiás HTML-nyelven szerkesztett, és hipertextcsatolókkal elérhető dokumentumokat tartalmazó kiadványok külön érdeme, hogy internet-hozzáférés esetén a világhálón szereplő további

honlapok elérhetőségét is biztosítja, így még gazdagabbá teszi a közölt ismeretanyagot. A CD-ROM-ok használatához a lemezeket csupán a meghajtóba kell helyezni, a (minden kazettán szereplő, hardverminimumra és szoftverigényre vonatkozó) technikai feltételek teljesülése esetén a programok azonnal indulnak.

Árkos Iván
(OMIKK)

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás trendjei az Egyesült Királyságban

Négy fő trendet lehet kiemelni, amelyek az Egyesült Királyságon kívül is hasonlóak lehetnek, és érdeklődésre tarthatnak számot:

- a könyvtárközi kölcsönzés nemzetközi jellege;
- a forrásfeltáró eszközök bővülése;
- hozzáférés az elektronikus folyóiratok cikkeinek teljes szövegéhez, és a monográfiák kölcsönzésének problémái;
- elmozdulás a közvetlen dokumentumszolgáltatás irányába.

Ezek a trendek gyakran átfedik egymást, és egyik fejlődése hat a másikra. Például a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés igényei alapján nőtt a könyvtári online katalógusok száma; a folyóiratcikkek vagy a tartalomjegyzékek elérése vezetett oda, hogy a felhasználó maga is közvetlenül rendelhet, és nyomon követheti a folyamat állását. A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés inkább a problematikus anyagokra korlátozódik, mint amilyenek a régi folyóiratcikkek, a szürke irodalom, az audiovizuális anyagok. Ebben lesz fontos szerepe a forrásfeltárásnak. Az alábbiakban arról is lesz szó, hogy a *British Library* (BL) hogy reagált ezekre a trendekre.

Nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés

Mivel a BL viszonylag lassú és drága volt, és más könyvtárak katalógusai is elérhetővé váltak az interneten, sok könyvtár a nem az Egyesült Királyságban kiadott művekre vonatkozó könyvtárközi kéréseit közvetlenül más országok könyvtáraiba küldte. Az internet terjedésének, az IFLA egyetemes hozzáférési és könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásának a BL-re épülő kezdeményezései nyomán megteremtődtek a feltételek a könyvtárközi

kölcsönzés megerősödéséhez. Ilyenek pl. az IFLA-nak a kisegítő adatbázisra (twinning database) irányuló kezdeményezései, amelynek révén a könyvtárak információkat, szakembereket és természetesen dokumentumokat cserélhetnek, vagy a könyvtárközi kölcsönzés elszámolásához kidolgozott utalvány (kupon), amely jelentősen megkönnyíti az adminisztrációt, és mentesít a valutás elszámolástól. A legutolsó fejleményekhez tartozik az e-mailen küldendő könyvtárközi kérésre vonatkozó IFLA útmutató kiadása. A közeljövőben várható az elektronikus utalványozási rendszer (e-kupon) megindítása.

Az OCLC vagy az RLG (Research Library Groups = Kutatókönyvtárak Csoportja, USA) adatbázisait az egész világon használják. Az OCLC *FirstSearch* szolgáltatását több mint 70 országban telepítették, a *WorldCat* adatbázis a bibliográfiai információk és lelőhelyek forrása. Az RLG egyezményt kötött a Egyesült Királyságban az Egyetemi és Kutatóintézeti könyvtárak Konzorciumával (Consortium of University and Research Libraries = CURL), beavonta a SHARES könyvtárközi kölcsönzési programba (lásd e számban: p. 336–337.), és támogatta az *Ariel* másolatküldő szoftver közös használatát. Más amerikai szervezetek is vizsgálják a könyvtárközi kölcsönzés nemzetközi jellegét a *Globális Erőforrás Program* (lásd e számban: p. 332–336.) keretében. A könyvtárak együttműködési szándékát segítik elő az új nemzetközi szabványok (pl. Z39.50, az ISO könyvtárközi kölcsönzési protokollja).

Minderre a BLDSC (British Library Document Supply Centre) néhány alapvető változtatással reagált. Ezek eredményeként tapasztalható a BL-eljárás megváltoztatása, a könyvek kölcsönzésére